

УДК 378.017:[004.9:005.336.2]

DOI: 10.31499/2706-6258.2(4).2020.222898

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Григоренко Тетяна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-4616-6853

E-mail: tetyana.hryhorenko@udpu.edu.ua

Захаревич Микола, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти та технологій за профілями, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-3013-8644

E-mail: zakharuman@gmail.com

У статті розкрито особливості формування інформаційно-комунікативної компетентності студентів-філологів на засадах основних положень європейської освітньої політики. Розглянуто педагогічний процес як функціонуючу систему, в якій виокремлено інформаційно-комунікативну компетентність, що об'єднує в собі всі ключові компетентності. Визначено характеристики спроектованого освітнього середовища, що є основою формування інформаційно-комунікативної компетентності особистості з позицій ціннісно-діяльнісного підходу.

***Ключові слова:** ключові компетентності, компетенція, компетентність, інформаційно-комунікативна компетентність, інформація, комунікація, комунікативна компетенція, інформаційна компетенція, освітнє середовище.*

TO THE PROBLEM OF FORMATION OF INFORMATION-COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS-PHILOLOGISTS

Grygorenko Tetyana, Candidate of Philology, Associate Professor of the Chair of Ukrainian language with teaching methods, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-4616-6853

E-mail: tetyana.hryhorenko@udpu.edu.ua

Zakharevych Mykola, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Vocational Education and Technology by profiles, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-3013-8644

E-mail: zakharuman@gmail.com

The problem of formation of information and communicative competence of students-philologists on the basis of the basic provisions of the European educational policy also is the purpose of our research. Selection of basic (key, universal) competencies is one of the important tasks of updating the content of education. Information and communicative competence of the individual is characterized by its adaptability, free possession of verbal and nonverbal means of communication, attitude to cognitive

activity, to the natural and social world, to himself.

Thus, updating the content of general education is associated with the pedagogical problem of forming information and communication competence. To reveal the meaning of the concept of "information and communication competence" in the article we consider its components. After all, for our study, competence is important not only in terms of sound knowledge, but also the ability to optimally and independently respond to the emergence of non-standard situations in the process.

In our opinion, information and communication competence, based on the studied sources, includes:

- holistic worldview and scientific worldview, which are based on understanding the unity of the basic information laws in nature and society, the possibility of their formal, mathematical description;*
- ideas about information objects and their transformation in human practice, including with the help of information technology, hardware and software that implement these technologies;*
- a set of general and professional knowledge and skills, social and ethical norms of human behavior in the information environment.*

Accordingly, we determine the characteristics of the designed educational environment, in the basis for the formation of information and communication competence of the individual. We consider this problem from the standpoint of the value-activity approach, as it allows to identify the conditions for the formation of information and communicative competence of the individual, the set of opportunities for student learning, for the manifestation and development of his abilities.

Thus, communicative competence appears as a structural phenomenon that contains as components values, motives, attitudes, socio-psychological stereotypes, knowledge, skills, abilities, and the result and purpose of the educational environment is the formation of information and communicative competence, which carries "Supersubject", general educational, general intellectual character.

Keywords: *key competencies, competence, competence, information-communicative competence, information, communication, communicative competence, information competence, educational environment.*

Сьогодні глобальні суспільні зрушення мають систематичний, швидкий, незворотний характер. Вони зумовлені науково-технічним прогресом, швидкою інформатизацією та комп'ютеризацією, демократизацією суспільного життя у більшості країн світу [10]. Вхідження України в європейський та світовий простір характеризується запозиченням світових та європейських стандартів, а «формування освітніх цілей відбувається не на рівні держав, а на міждержавному, міжнаціональному рівнях, відповідно основні пріоритети й цілі проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти» [5]. Метою програми «Визначення та відбір ключових компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» зі скороченою назвою «DeSeCo» було розроблення концептуальних засад компетентнісного підходу в рамках Федерального статичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США і Канади. В програмі поняття компетентність визначається як здатність реагувати на складні вимоги шляхом використання і мобілізації психологічних ресурсів (зокрема, вміння і ставлення) у певному контексті [2]. Робоча програма Європейської комісії «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система» цей термін розглядається як комбінація вмінь, знань, здібностей і ставлень, що має у своєму складі схильність до навчання і набуття практичного досвіду [1]. Також у цій програмі надається визначення поняття *ключові компетентності*. За документами Ради Європи виділено такі види ключових компетентностей: багатокультурна, інформаційна, соціальна, політична, комунікативна, загальнокультурна, пізнавально інтелектуальна, трудова (підприємницька), побутова. Особливого значення компетентнісно-орієнтована освіта набуває у ході підготовки майбутніх учителів-філологів, оскільки педагогу

потрібно оволодіти низкою ключових компетентностей, зокрема, інформаційно-комунікативною, щоб зреалізувати професійну діяльність.

Проблема формування інформаційно-комунікативної компетентності студентів-філологів на засадах основних положень європейської освітньої політики і є метою нашого дослідження.

Оскільки дана проблема є сучасною та своєчасною, бо окреслена багатьма нормативними документами, то її досліджували, зокрема загальні основи компетентнісного підходу та особливості формування компетентностей, багато як вітчизняних та російських (Ю. Білова, І. Зимня, О. Коберник, В. Краєвський, О. Ліскович, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, І. Родигіна, А. Хуторський та ін.), так і зарубіжних науковців (Д. Кур, Е. Кліме, Ф. Вайнерт, У. Бек, Ф. Фрідріх, Х. Мендель, Д. Мартенс, Д. Валь, Д. Хегер, А. Брунер, Х. Кнауф, Д. Равен та ін.).

У розумінні Н. Бібік поняття «компетенція» є похідним від поняття «компетентність». Науковець визначає «компетенцію» як соціально закріплений освітній результат, а «компетентність» – як оцінну категорію, що характеризує особистість як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої професійні повноваження [3]. Ключова компетентність – це «вузлове» поняття, яке, по-перше, об'єднує в собі інтелектуальну і навикову складову освіти, по-друге, в поняття компетентності закладено ідеологію інтерпретації змісту освіти, який формується «від результату», по-третє, ключова компетентність є інтегративною за природою, адже вона вбирає в себе ряд однорідних або споріднених умінь і знань, що належать до сфери культури і діяльності (інформаційної, правової та ін). Компетентності є ключовими, якщо оволодіння ними дозволяє вирішувати різні проблеми в повсякденному, професійному або соціальному житті.

«Проблема відбору базових (ключових, універсальних) компетентностей є одним з важливих завдань оновлення змісту освіти. На думку А. Хуторського, всі ключові компетентності мають наступні характерні ознаки:

- ключові компетентності багатofункціональні;
- компетентності відносяться до ключових, якщо їх наявність дозволяє вирішувати різні проблеми в повсякденному, професійному або соціальному житті;
- ключові компетентності надпредметні й міждисциплінарні, вони застосовні в різних ситуаціях: у школі, на роботі, в сім'ї, в політичній сфері тощо;
- ключові компетентності вимагають значного інтелектуального розвитку: абстрактність мислення, саморефлексії, визначення своєї власної позиції, самооцінки, критичного мислення;
- ключові компетентності багатовимірні, тобто вони включають різні розумові процеси і уміння (аналітичні, критичні, комунікативні і ін.), «ноу-хау», а також здоровий глузд» [8].

Будь-яка діяльність пов'язана з передачею і обміном інформацією, тобто носить інформаційний характер. Сама інформація передається відомими комунікативними засобами. Отже, якщо ми розглядаємо педагогічний процес як функціонуючу систему, то необхідно виокремити інформаційно-комунікативну компетентність, що об'єднує в собі всі ключові компетентності. Інформаційно-комунікативна компетентність особистості виступає як здатність встановлювати контакти з людьми, надсилати,

отримувати, зберігати і обробляти інформацію.

Інформаційно-комунікативна компетентність особистості характеризується її адаптивністю, вільним володінням вербальними і невербальними засобами спілкування, ставленням до пізнавальної діяльності, до природного і соціального світу, до самого себе.

Таким чином, оновлення змісту загальної освіти пов'язане із педагогічною проблемою формування інформаційно-комунікативної компетентності.

Для розкриття змісту поняття «інформаційно-комунікативна компетентність» розглянемо його складники. «Компетентність (від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний), за матеріалами словника іншомовних слів, означає поінформованість, обізнаність, авторитетність» [6, с. 282]. Компетентність «як властивість за значенням компетентний, тобто: 1) такий, що має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний – вживається у тлумачному словнику української мови» [7, с. 250].

Для нашого дослідження компетентність важлива не тільки з точки зору обґрунтованості знань, а й можливість оптимально ефективно і самостійно реагувати на виникнення в процесі діяльності нестандартних ситуацій.

Зміст понять «інформація» і «комунікація» теж розглянемо як педагогічні категорії. Зміст категорії «інформація» у кібернетиці першочергово трактувалося як міра організації системи, як сукупність будь-яких свідчень, даних чи знань, які передаються каналами зв'язку, то методологічні дослідження сутності і природи інформації привели це поняття із спеціально дисциплінарного в загальнонаукове. Зараз інформація розглядається не як повідомлення, а як багатопланове поняття, що одночасно означає знання, цінність, смисл і зв'язок між людьми. Інформація існує у вигляді документів, креслень, рисунків, текстів, звукових і світлових сигналів, електричних та нервових імпульсів тощо.

З філософських позицій інформаційно-комунікативна компетентність повинна розглядатися як володіння науковим знанням про закономірності процесу обробки і перетворення інформації, її передачу і розподіл.

Інформаційний зв'язок, інформаційна взаємодія, тобто комунікація, пов'язані з обміном інформацією, що дозволяє учасникам педагогічного процесу успішно виконати свої функції, керувати процесами, які виникають в системі освіти.

Отже, інформація – змістовна сторона педагогічної взаємодії. Разом з тим, педагогічний процес має і комунікативний характер.

Комунікація в науці розглядається в декількох значеннях: механізм, завдяки якому забезпечують існування і розвиток людських відносин, що включає в себе мислячі символи, засоби їх передачі у просторі і зберігається у часі (Ч. Кулі); інформаційний зв'язок суб'єкта з тим або іншим об'єктом – людиною, тваринами, машиною (М. Каган); специфічний обмін інформацією, процес передачі емоційного та інтелектуального змісту (А. Зверинцев, А. Панфілова). З точки зору педагогіки – це реалізація інтелектуально-пізнавальних здібностей суб'єкта (умінь описувати і пояснювати об'єкти дійсності і емпіричний базис науки, причинно-наслідкові зв'язки між ними).

Ключовою проблемою комунікації є механізм, який перевтілює індивідуальний процес передачі і сприйняття інформації в соціально значущий процес персонального і масового впливу. Цей механізм закладено в мовленнєву діяльність людей – саме в ній

реалізуються соціально обумовлені норми і правила спілкування. Мовна комунікація – «така форма спілкування, у процесі якої переважають інформаційний і регуляторний компоненти» [4, с. 57]. За своєю суттю спілкування – «це соціальний аспект міжособистісної взаємодії, комунікація – інформаційний аспект соціальної взаємодії. Поняття «комунікація» більш вузьке щодо поняття «спілкування». Інформація у спілкуванні має змістове і регуляторне навантаження, що дає підстави говорити про те, що мовна комунікація включає в себе переважно інформаційно-комунікативний і регуляторно-комунікативний компоненти спілкування, при відомій редуції негативно забарвленого афективного компонента» [4, с. 121].

Висловлювання є основною формою вираження концептуального знання і використовується в реалізації пояснювальної та пізнавальної функції. У реальному пізнавальному процесі пояснення пов'язано з процесами обґрунтування, аргументування, доказу і зводиться до виявлення причин, умов, припущень, суб'єктивних або об'єктивних передумов. Пояснювальна функція пов'язана з умінням міркувати, роздумувати з приводу описаних фактів, критично оцінювати різні ситуації.

Таким чином формується інформаційна компетенція, адже «учитель виступає головним джерелом наукової, світоглядної і морально-естетичної інформації. Для вчителя важливою є широта кругозору, ерудиція, глибоке знання предмета викладання, методику його викладання, володіння практичною стороною знань, що позитивно позначається на формуванні у школярів умінь і навичок» [10].

Отже, інформаційно-комунікативна компетентність, на основі зазначеного вище, включає в себе:

- цілісне світорозуміння і науковий світогляд, які засновані на розумінні єдності основних інформаційних законів у природі і суспільстві, можливості їх формального, математичного опису;
- уявлення про інформаційні об'єкти і їх перетворення в людській практиці, в тому числі за допомогою засобів інформаційних технологій, технічних і програмних засобів, що реалізують ці технології;
- сукупність загальноосвітніх і професійних знань і умінь, соціальних і етичних норм поведінки людей в інформаційному середовищі.

Це можна зобразити схематично (рис. 1).

Студент, що вміє оптимізувати свою діяльність, повинен мати добре сформовані знання і вміння про основні інформаційні процеси, може виділяти головне і розуміти сутність досліджуваного матеріалу. Вміє використовувати природні і штучні мови для подання інформації, володіє прийомами пошуку інформації, застосовує типові засоби опису об'єктів і процесів для побудови інформаційних моделей з різних дисциплін, вибрати найбільш раціональний в даних умовах метод вирішення завдань.

Володіння методами інформаційно-комунікативної діяльності передбачає сформованість умінь застосовувати вивчений матеріал на практиці, виконувати операції з побудови алгоритмів діяльності, аналізувати процеси. Студент-філолог вміє проєктувати, організовувати індивідуальну та групову діяльність.

Наявність критичного мислення дозволяє відповідно до особистих потреб та завдань безпосередньо сприймати та оцінювати рівень інформативності, цінності, правдивості інформаційного об'єкта, висувати і перевіряти гіпотези, здійснювати і коригувати плани і т.ін.

Рис. 1. Взаємозв'язок компонентів інформаційно-комунікативної компетентності особистості та навчальних дій

Відповідно визначаємо характеристики спроектованого освітнього середовища, тобто основу формування інформаційно-комунікативної компетентності особистості. Цю проблему ми розглядаємо з позицій ціннісно-діяльнісного підходу, так як він дозволяє виявити умови формування інформаційно-комунікативної компетентності особистості, сукупність можливостей для навчання студента, для вияву і розвитку його здібностей.

Для педагогіки важливу роль має міжособистісна комунікація, яка є основою особистісно-орієнтованої освіти. Міжособистісна комунікація включає мовну взаємодію, на базі якої набувається особистістю соціальний досвід.

Ефективність міжособистісних комунікацій залежить від: цінності комунікативної установки, актуальності взаємодії, адекватності сприйняття смислової і оцінної інформації, наявності інформаційно-комунікативних потреб, розуміння іншої людини, емпатії до суб'єкта спілкування. Отже, комунікативність – це умова розвитку особистості, пізнання нею навколишнього світу. Засобом формування комунікативності

особистості є психолого-педагогічний тренінг, що включає:

- вироблення системи навичок і умінь спілкування;
- корекцію наявної системи міжособистісного спілкування;
- створення особистісних передумов для успішного спілкування [9, с. 292].

Виокремлюють такі складові комунікативної компетентності:

- «орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда;
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища;
- адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації;
- готовність і вміння будувати контакт з людьми;
- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій;
- знання, вміння і навички конструктивного спілкування;
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії» [11].

Отже, в результаті сформується комунікативна компетенція – «це вміння педагога будувати ефективні комунікативні дії в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії, це знання фахівцем закономірностей різних форм спілкування і правил поведінки в різних ситуаціях, вміння сформулювати тактичний план і реалізувати його на основі соціальних навичок» [10].

Таким чином, комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, знання, вміння, навички. Феномен освітнього середовища настільки складний, що на даному етапі його вивчення є безліч підходів і інтерпретацій, що описують його в різних аспектах. А результатом і метою діяльності суб'єктів освітнього середовища є формування інформаційно-комунікативної компетентності, яка носить «надпредметний», загальнонавчальний, загальноінтелектуальний характер. Перспективними, на наш погляд, є подальші розвідки формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів-філологів в умовах освітньо-комунікативного середовища ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Key Competences for Lifelong Learning: a European Reference Framework / European Commission. Brussels: European Commission, 2004. 324 p.
2. The Definition and Selection of Key Competencies: executive Summary / Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). Paris: OECD, 2005. 19 p.
3. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції в результатах початкової освіти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: (бібліотека з освітньої політики): розроблено за підтримки Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй у рамках проекту «Освітня політика та освіта "рівний-рівному"» / МОН України; під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. С. 86–90.
4. Леонтьев А. А. Психология общения. М.: Смысл, 1997. 306 с.
5. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: (бібліотека з освітньої політики): розроблено за підтримки Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй у рамках проекту «Освітня політика та освіта "рівний-рівному"» / МОН України; під заг. ред.

- О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. С. 71–84.
6. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.
 7. Словник української мови: в 11 т. Т. 4: І–М / [редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]; ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. Київ: Наукова думка, 1973. 840 с.
 8. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.
 9. Ямбург Е. А. Школа для всех. Адаптивная модель: (теоретические основы и практическая реализация). М.: Новая школа, 1997. 326 с.
 10. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти. URL: <https://kgpa.km.ua/node/233> (дата звернення: 17.06.2020).
 11. Новий Державний стандарт. Формування компетентності учнів на уроках інформатики. URL: <https://infourok.ru/doklad-noviy-derzhavniy-standart-formuvannya-kompetentnosti-uchniv-na-urokah-informatiki-812972.html> (дата звернення: 17.06.2020).

REFERENCES

1. Key Competences for Lifelong Learning: a European Reference Framework (2004). European Commission. Brussels: European Commission.
2. The Definition and Selection of Key Competencies: executive Summary (2005). Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). Paris: OECD.
3. Bibik, N. M. (2004). Kompetentnist i kompetensii v rezultatakh pochatkovoї osvity. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniї osviti: svitovi dosvid ta ukraїnski perspektivy: (biblioteka z osvitoї polityky): rozrobleno za pidtrymky Prohramy rozvytku Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii u ramkakh proektu "Osvitnia polityka ta osvita "rivnyi-rivnomu"". O. V. Ovcharuk (Ed.). Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
4. Leont'ev, A. A. (1997). Psihologija obshhenija. M.: Smysl [in Russian].
5. Ovcharuk, O. V. (2004). Rozvytok kompetentnisnogo pidkhotovu: stratehichni oriientyry mizhnarodnoi spilnoty. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniї osviti: svitovi dosvid ta ukraїnski perspektivy: (biblioteka z osvitoї polityky): rozrobleno za pidtrymky Prohramy rozvytku Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii u ramkakh proektu "Osvitnia polityka ta osvita "rivnyi-rivnomu"". O. V. Ovcharuk (Ed.). Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
6. Slovnyk inshomovnykh sliv. (2000). S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa (Eds.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
7. Slovnyk ukraїnskoї movy. (1973). (Vols. 1–11); Vol. 4: І–М. I. K. Bilodid (Ed.) et al; A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk, P. P. Dotsenko (Eds vol.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Hutorskoj, A. V. (2003). Kljuchevye kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovannoї paradigmy obrazovanija. *Narodnoe obrazovanie*, 2, 58–64 [in Russian].
9. Jamburg, E. A. (1997). Shkola dlja vseh. Adaptivnaja model': (teoreticheskie osnovy i prakticheskaja realizacija). M.: Novaja shkola [in Russian].
10. Kontseptsiiia pedahohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv u systemi stupenevoi pidhotovky spetsialistiv pochatkovoї lanky osvity. URL: <https://kgpa.km.ua/node/233> [in Ukrainian].
11. Novyi Derzhavnyi standart. Formuvannia kompetentnosti uchniv na urokakh informatyky. URL: <https://infourok.ru/doklad-noviy-derzhavniy-standart-formuvannya-kompetentnosti-uchniv-na-urokah-informatiki-812972.html> [in Ukrainian].